

ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҒАРЫ БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАР МИНИСТРЛІГІ
ШЫРШЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТІ



ҚАЗАҚ ДИАЛЕКТОЛОГИЯСЫ

ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫ

Білім саласы: 100000 – Білім
Оқыту саласы: 110000 – Білім
Оқыту бағыты: 60111500 – Ана тілі мен әдебиеті
(қазақ тілі және әдебиеті)

М/М

Шыршық-2023

Пән/модуль коды QozD205	Оқу жылы 2024/2025	Семестр 3	Кредиттер 5
Пән/модуль түрі Міндетті	Оқыту тілі: Қазақ		
1.	Пәннің аты	Аудитория жаттығулары (сағат)	Өзіндік білім (сағат)
	Қазақ диалектологиясы	60	90
Жалпы жүктеме (сағат) 150			
2.	1. Пәннің мазмұны Пәнді оқытудан мақсат – студенттер бұл ғылыми курс арқылы қазақ диалектологиясының негізгі теориялық, практикалық мәселелері және зерттелу тарихымен таныстырып, тілдегі диалектілік ерекшеліктерді байқай білу және өз байқағандарынан дұрыс қорытынды жасай білуге үйретеді, жүйелі түрде білім беру көзделеді. Пәннің міндеттері – халықтың ауызекі сөйлеу тілінде сақталып қалған, кейінгі 45-50 жыл ішінде жүргізілген ғылыми – зерттеу барысында анықталған диалектілік ерекшеліктерді қазақ тілі мен әдебиеттің болашақ мамандарына бағдарламада белгіленген көлемде тиянақты меңгерту. Қазақ тілі құрамындағы говрларда байқалған диалектілік ерекшеліктер - тіл білімінің негізгі үш саласы (фонетика, лексика, грамматика) ыңғайында топтастырылып оқытылады. II. Негізгі теориялық бөлім (лекция жаттығулары) III.1. Пән құрамына төмендегі тақырыптар енеді: 1-тақырып. Диалектология туралы жалпы түсінік. Диалектология ғылымы, оның зерттеу объектісі, мақсаты мен міндеттері. Зерттеу сипатына қарай бөлінуі. Говор. Наречия. Говорлық ерекшеліктер. 2-тақырып. Қазақ тіліндегі диалектілік ерекшеліктердің жалпы сипаты. Қазақ тілі говорларының лексикалық құрамы. Диалектология және лексика. Лексикалық ерекшеліктердің семантикасы. Қазақ сөйленістеріндегі кірме сөздер. 3-тақырып. Дауысты дыбыстар жүйесі. Қазақ Ашық және қысқа дауыстылар сәйкестігі. Жуан және жіңішке дауыстылар сәйкестігі. Еріндік және езулік дауыстылар сәйкестігі. Дауысты дыбыстар тұрақсыздығы. Дауысты дыбыстар арасындағы тарихи сәйкестіктер. 4-тақырып. Дауыссыз дыбыстар жүйесі. Дауыссыз		

дыбыстардың жіктелуі. Метатеза құбылыстары. 5-тақырып. Қазақ говорларындағы лексикалық ерекшеліктер. Омонимдер. Диалектілік архаизмдер. Диалектілік сипаттағы кәсіби сөздер. Сөйленістердегі кірме сөздер. Зат, құбылыс атаулары. 6-тақырып. Қазақ говорларындағы грамматикалық ерекшеліктер. Әдеби тіл мен говорлардың грамматикалық құрылысы. Морфологиялық тұлғаларға байланысты ерекшеліктер. Сөздің түрленуіндегі ерекшеліктер. Сөйленістердегі үстеу, шылау сөздердің түрлеріне байланысты ерекшеліктер. Синтаксистік ерекшеліктер. 7-тақырып. Синтаксистік ерекшеліктер. Әдеби тіл мен говорлардың грамматикалық құрылысы. Синтаксистік тұлғаларға байланысты ерекшеліктер. 8-тақырып. Қазақ диалектологиясының ғылым ретінде қалыптасуындағы қазақ ғалымдарының рөлі. Қазіргі ұлттық тіліміздің құрамындағы жергілікті говорлар олардың зерттелуі. С.Аманжолов, Ж.Досқараев, Н.Сауранбаев, Ғ.Мұсабаев қазақ тіліндегі диалектілік ерекшеліктер туралы. 9-тақырып. Қазақ говорларында синтаксистік ерекшеліктер. Септік жалғаулардың сөйлем ішінде алмасып қолданылуы. Сөз тіркестері. Синтаксистік түйдектер. Фразалық түйдектер. Есім сөздер мен көмекші етістіктерден және күрделі етістіктерден болған синтаксистік түйдектер. 10-тақырып. Жергілікті тіл ерекшеліктерін жинап зерттеу жолдары Оңтүстік говорлар тобына ортақ фонетикалық, лексикалық, грамматикалық ерекшеліктері. Оңтүстік говорлар тобының әдеби тілге қатысы. Шығыс сөйленістер тобы, іштей жіктелуі. Шығыс говорлар тобына ортақ фонетикалық, лексикалық, грамматикалық ерекшеліктері. Аяғез говоры. Өскемен говоры. Қошағаш говоры, Баян - Өлтей говоры, Шынжан говоры. Жергілікті тіл ерекшеліктерін жинап зерттеу жолдары.	III. Практикалық жаттығулар бойынша әдістемелік нұсқау және ұсыныстар Практикалық жаттығулар үшін төмендегі тақырыптар ұсынылады: 1. Қазақ диалектологиясының зерттеу нысаны мен мақсаттары 2. Жергілікті тіл ерекшеліктері және халық тілі, ұлт тілі, әдеби тіл. 3. Қазақ диалектілеріндегі фонетикалық ерекшеліктер. 4. Дауыссыз дыбыстарға байланысты ерекшеліктер мен кейбір дыбыстардың тұрақсыздығы. 5. Қазақ говорларындағы лексикалық ерекшеліктер. 6. Диалектілік сипаттағы кәсіби сөздер. 7. Сөйленістердегі кірме сөздер.
--	---

8. Қазақ говорларындағы морфологиялық ерекшеліктер. 9. Сөйленістердегі үстеу, шылау сөздердің түрлеріне байланысты ерекшеліктер. 10. Сөйленістердегі сөз туыраушы жұрнақтар. 11. Қазақ говорларындағы синтаксистік ерекшеліктер. 12. Қазақ диалектологиясының ғылым ретінде қалыптасуындағы қазақ ғалымдарының рөлі. Практикалық жаттығулар мультимедиа құрылмалармен жабдықталған аудиторияда бір академиялық топта бір профессор-оқытушы тарапынан өтілуі қажет. Жаттығулар актив және интербелсенді әдістер көмегімен өтілуі, сәйкес түрде педагогикалық және ақпарат технологиялардан қолдану мақсатқа сай. IV. Өзіндік білім және өзіндік жұмыстар Аудиториядан тыс уақытта орындалатын өзіндік жұмыстар төмендегі критерийлер бойынша орындау ұсынылады: - Конспект жазу; - Глоссарий түзу; - Индивидуал және ұжымдық жұмыс; - Кейс-тапсырмаларын орындау; - Тақырыпты портфолио түзу; - Интернет желісінен материалдар топтау; - Тақырыпқа сай кестелер дайындау; - Реферат жазу; - Презентация (слайд) жасау; Білім бағытының (мамандық)тың негізінен келіп шығып, өзіндік жұмыстарының басқа түрлерінен де пайдалануға болады. Өзіндік білім үшін ұсынылатын тақырыптар: 1. Ұлттық тіл және диалектілер. 2. Шығыс сөйленістер тобы, сипаты, лингвистикасы 3. Қазақ тілінің ауыспалы говоруы. Диалектолог – ғалым О.Нақысбеков ауыспалы говор жөнінде. 4. Диалектілік сипаттағы кәсіби сөздер мен қимыл, іс-әрекетті білдіретін сөздер. 5. Диалектология ғылымының қазіргі кездегі жалпы теориялық мәселелері. 6. Қ.Жұбанов, Х.Досмұхамедұлының қазақ тіл білімі, диалектілік ерекшеліктері туралы зерттеулері, ой-пікірлері. 7. Қазақ тілі говорларының лексикалық құрамы, толығы, жанару процесі.
--

8. Профессор Ғ.Мұсабаев – қазақ тіліндегі диалектілер жөнінде. 9. Тілдік жіктелу және тілдік бірігу процестері/Диалектілердің пайда болу, қалыптасу, даму, жойылу заңдылықтары. 10. «Диалект» терминін кең мағынасында қолданудың орындылығы, тиімділігі. Сипаттама және тарихи диалектология мәселелері, қазақ тіл білімінің өзге салаларымен байланысы. 11. Диалектология ғылымының жалпы мәселелері. 12. Диалектолог – ғалым Ж.Досқараевтың «Кейбір фонетикалық құбылыстар жайында» мақаласындағы жекелеген дауыссыз дыбыстардың алмасу процесіне тоқталып, талдау жасау. 13. Жергілікті тіл ерекшеліктерінің төркіні, кейбір лексикалық ерекшеліктердің пайда болу жолы мен этимологиясы. 14. Қазақ тілі говорларындағы жуан, жіңішке дауыстылар сәйкестігі. 15. Қазақ тілі говорларындағы қатаң мен ұяң дауыссыздар арасындағы сәйкестіктер. Қатаң дауыссыздардың (с-ш, ш-с және т-с, с-т, п-т, қ-т), ұяң дауыссыздардың (ж-д, д-ж, ж-з, з-ж және т.б.) өзара сәйкестігі. Өзіндік меңгерілетін тақырыптар бойынша студенттер реферат жазу немесе оны презентация жасау ұсынылады.	3. V. Пәнді оқыту нәтижесінде (қалыптасатын компетенциялар) Пәнді меңгеру нәтижесінде студент: • Қазақ диалектологиясы ғылымының қалыптасу, даму кезеңдері жайлы білуі; Диалектология ғылымының өзіндік ерекшеліктері туралы терең білімге ие болуы; (білім) • Теориялық білімді практикада қолдана білуі; дағды қалыптастыруға ие болуы; (дағды) • Фонетикалық ерекшеліктердің түрін, сәйкестіктердің қандай дыбыстар арасында болатындығын, қай позицияда кездесетінін, лексикалық ерекшеліктердің топтарын, диалектілік құбылыстардың пайда болу себебі, тұлғалық ерекшелігі мен таралу деңгейі жайлы ептілігіне ие болуы керек. (ептілік)
	4. VI. Оқыту технологиялары мен әдістері: • лекциялар; • интербелсенді әдістер; • тақырып бойынша кейс-сәтдилар • семинарлар (СТО, проблемалы оқыту, сұрақ-жауап, т.б.); • топтық жұмыс; • презентация жасау.
	5. VII. Кредиттерді алу үшін талаптар: Пәнне тиісті теориялық және әдістемелік ұғымдарды толық игеру, талдау нәтижелері бойынша дұрыс шешім қабылдау, үйреніліп жатқан тақырып бойынша өзіндік ой-пікір айту және ағымдағы, аралық бақылау қалыптарында берілген тапсырмаларды орындау, қорытынды бақылау

	бойынша жазбаша жұмысты тапсыру.
6.	VIII. Негізгі және қосымша оқу әдебиеттер мен ақпарат деректері Негізгі әдебиеттер: 1. Дуйсабаева Д. Қазақ диалектологиясы. Ташкент, 2015. 2. Низзғалиева А.Ә., Тұрғаналиева Г.Г. Қазақ диалектологиясы. Орал, 2013. Қосымша әдебиеттер: 3. Мирзиёев Шавкат Мирмонович. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпоэтамиз. Ўзбекистон Республикаси Президентини лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг кўшма мажлисидаги нутқи /Ш.М. Мирзиёев. – Тошкент: Ўзбекистон, 2016. - 56 б. 4. Мирзиёев Шавкат Мирмонович. Танкидий тахлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – хар бир рахбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда иқтисодий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазиirlар Махкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январ / Ш.М. Мирзиёев. – Тошкент : Ўзбекистон, 2017. – 104 б. 5. Мирзиёев Шавкат Мирмонович. Буюк келажатимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курамыз. Мазкур китобдан Ўзбекистон Республикаси Президентини Шавкат Мирзиёевнинг 2016 йил 1 ноябрдан 24 ноябрга қадар Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри сайловчилари вакиллари билан ўтказилган сайловолди учрашувларида сўзлаган нутқлари ўрин олган. /Ш.М.Мирзиёев. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б 8. Қалиев Ғ., Болғанбайұлы Ө. Қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. А., 2001. 9. Мұхамбет Х.К. Диалектология мен қазақ әдеби тіл тарихы мәселелері. Алматы, 2001. 10. Аманжолов С. Вопросы диалектологии и истории казахского языка. - Алматы, 1997. 11. Айтбаев Ө. және басқалар. Диалектологиялық сөздік. А., «Арыс»: 2007. 12. Тұрғынбаев Ө., Нұсқабаева Л. Тіл аралық байланыстар мен қатынастар диалектикасы. Алматы, «Білім»: 2005ж. Ақпарат ресурстары:

	1. http://www.edu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi sayti. 2. http://www.uzedu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi sayti. 3. http://www.gov.uz – O‘zbekiston Respublikasi xukumat portal. 4. www.pedagog.uz 5. www.cspi.uz 6. www.pedagog.uz 7. www.edu.uz 8. www.natlib.uz (A.Navoiy nomidagi O‘z.MK) 9. www.ziyounet.uz - Ziyonet axborot-ta’lim resurslari portal
7.	Шыршық мемлекеттік педагогика университеті тарапынан, істеп шығылған және университет Кеңесінің 2023 жыл “ <u>29.04</u> ” дағы қаулысымен бектілген.
8.	Пән/модуль үшін жауапкерші және бағдарлама авторы: У.Байқабылов – ШМПУ-дің, “Өзбек тіл білімі” кафедрасы доцент м.а. Г.Анарбекова – ШМПУ-дің, “Өзбек тіл білімі” кафедрасының оқытушысы.
9.	Пікір білдірушілер: Д.Дүйсебаева – ТМПУ-дің “Қазақ тілі және әдебиеті” кафедрасының доценті. Н.Жарасбаев – ШМПУ-дің, “Өзбек тіл білімі” кафедрасының оқытушысы.